

Antoni Markunas

Akwizycja języka rosyjskiego jako obcego po transformacjach geopolitycznych

Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego nr 1, 17-24

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Antoni Markunas

Akwizycja języka rosyjskiego jako obcego po transformacjach geopolitycznych

Przeobrażenia geopolityczne ostatnich lat wpłynęły także na stan współczesnego języka rosyjskiego. Obserwujemy z jednej strony utrzymanie się go w roli *lingua franca* w niektórych państwach poradzieckich oraz renesans zainteresowania się tym językiem i kulturą w krajach europejskich, z drugiej natomiast widzimy niebywałe zmiany rozluźniające normy komunikacji, denominację starych kategorii pojęciowych, pojawienie się nowych zapożyczeń oraz zanik takich określeń, które funkcjonowały w epoce radzieckiej.

Słowa kluczowe: rosyjski jako *lingua franca*, przestrzeń europejska, sytuacja polska

Przemiany w realiach geopolitycznych ostatnich dziesięcioleci nie mogły nie wywrzeć piętna na postawach mieszkańców kontynentu europejskiego, którzy w coraz większym stopniu przekonują się o imperatywie nabywania cudzoziemskiej kompetencji komunikacyjnej i interkulturowej. Nieprzypadkowo UNESCO XXI stulecie ogłosiło epoką osobowości obcojęzycznych i poliglotów oraz ich uczestnictwa w kształtowaniu wspólnot informacyjno-komputerowych, które biorą udział we wzajemnym porozumiewaniu się. Znakami naszego czasu stają się tolerancja innej społeczności, szacunek dla kultury obcej, odrębnego usposobienia, mentalności, konceptów i zachowań. Notabene, najciekawsze dokonania powstają na styku kultur, kiedy się rodzi dialog (lub polilog) i następuje przenikanie się systemów wartości oraz przewartościowanie postaw. W relacjach pogłębiania wymiany myśli wkraczamy na mniej wyboistą drogę i rozwijamy poczucie więzi w różnych sferach i rozmaitych kierunkach.

Procesy integracyjne zachodzą nie tylko w Europie i sprzyjają one zacieśnieniu się współzależności międzynarodowej, powstaniu ekumeny międzynarodowego terytorium z unifikacją

i homogenizacją norm bazujących na obopólnym zrozumieniu i kompromisie, jednakże obszaru zróżnicowanego kulturowo i aksjologicznie, społeczeństwa podmiotowego i świadomego własnego znaczenia.

Należy podkreślić, iż egzystencja na tym obszarze w pokoju, stabilności, pomyślności i dobrostanie ludności realna jest jedynie razem z Rosją, a nie wbrew niej, tym bardziej, że obecnie mamy do czynienia tam z nową świadomością, z myśleniem proeuropejskim, z akcesją do struktur euroatlantyckich czy przystąpieniem do Światowej Organizacji Handlu. Równocześnie era wzajemnej niechęci, zadawnione bołaczki i uprzedzenia determinują przekonanie fundamentalistów o tym, że Rosja nastawiona jest na neoimperialne strefy wpływów i wcale nie jest lepsza od Związku Radzieckiego, że jest to „ZSRR bis”; stanowisko takie nie wytrzyma krytyki w świetle faktów, zwłaszcza, jeśli Federacja Rosyjska na drodze skracania dystansu do Zachodu i modernizacji będzie się zbliżała do standardów i respektowania norm europejskich, przyjęcia zasad społeczeństwa obywatelskiego, państwa prawa i praw człowieka oraz nieograniczenia się jedynie do czynnika technologiczno-gospodarczego. Rosja już podjęła kroki na rzecz oczyszczania z niechlubnego dziedzictwa poprzez destalinizację i przede wszystkim spodziewaną konieczną desowietyzację. Wraz z tym trzeba obiektywnie przyznać, że wyłonienie się względnie otwartego na świat postimperialnego państwa rosyjskiego nie pociągnęło za sobą w sposób automatyczny mechanizmów demokracji rozumianej w pojęciu cywilizacji europejskiej, a także, iż po komunistycznym eksperymencie państwo to przejęło zrujnowane rolnictwo, przestarzała i przeważnie dosyć prymitywną infrastrukturę, zacofaną gospodarkę z mało konkurencyjnym przemysłem, zdewastowane środowisko naturalne i problem demograficzny (kurczenie się populacji i przyrostu naturalnego).

Również siedemdziesięcioletni okres ideologizacji i ateizacji niekorzystnie wpłynął na obecną dezorientację i frustrację znaczącej części społeczeństwa rosyjskiego z heterogennym modelem życia i tożsamością duchową. Nieodzowne stało się więc pozbycie się stereotypów przeszłości, które są silniejsze od najszczytniejszych myśli.

Dzisiaj, gdy świat jawi się nam bardziej przyjazny, a globalizacja, koegzystencja i kongruencja są nieodwracalne, nakazem chwili jest nie tylko podniesienie efektywności gospodarki, bezpieczeństwa energetycznego i cybernetycznego, lecz także większe uzmysłowienie sobie odrębności poszczególnych narodów o różnicowanym wyposażeniu kulturowym i funkcjonalnym, a co za tym idzie – uwzględnienie w koncepcji kształcenia i wychowania człowieka asertywnego, aliści w duchu empatii wobec innych ludzi, otwartości na odmienność przedstawicieli innych kultur, światopoglądu i hierarchii ważności, a także eliminacji etnocentryzmu i ksenofobii oraz adekwatnego korygowania poglądów własnych, przyjmowania jako równoprawnego postępowania odmiennego, niewykraczającego w świecie wielobiegunowym poza reguły ogólnoludzkie.

Wypadło nam żyć w świecie, w którym obserwujemy niebywałe przyspieszenie postępu nauki. Dla przykładu, o ile w latach 50. i 60. poprzedniego wieku suma wiedzy ludzkości podwajała się co 10 lat, w latach 70. i 80. – co 5 lat, to obecnie co 2 lata. Korzystać z tej wiedzy mogą głównie osoby posiadające dyspozycję w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych, które przy spotkaniu z przedstawicielem obcej wspólnoty językowej zachowują się zgodnie z oczekiwanymi wektorami werbalno-semantycznymi, kognitywnymi i pragmatycznymi członków owej wspólnoty.

W tym kontekście eksploracja wzajemnych wyobrażeń o sobie Polaków i Rosjan, które ukształtowały się w trakcie relacji sąsiadujących ze sobą narodów, wydaje się być aksjomatem czasów, w jakich egzystujemy. Trzeba w końcu wybawić się od sztamowego myślenia o Rosji jako o historycznym wrogu, pozbyć się wstecznictwa, zaprogramowania jedynie na totalną krytykę i negację, zwłaszcza, że prognozy antycypują rozszerzanie się rosyjskiej przestrzeni kulturowo-językowej, które się ziści nie w wyniku kolejnych zmian geopolitycznych lub bloków wojskowych, lecz przede wszystkim dzięki rozwijaniu współpracy gospodarczej, handlowej i naukowo-technicznej, gdyż Rosja, z którą warto mieć intratne transakcje, pozostanie partnerem strategicznym dla wielu krajów. I nie chodzi tu jedynie o Wspólnotę Niepodległych Państw, z którą łączy ją bliskość historyczno-

kulturowa i gospodarczo-polityczna. Przy okazji należy pamiętać, że w takich regionach, jak Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Ukraina, Naddniestrze, Abchazja i Osetia jednym z głównych parametrów rozwoju socjokulturowego i cywilizacyjnego pozostaje język rosyjski jako *lingua franca*, środek dyskursu społecznego, przechowywania i wymiany szeroko pojmowanej informacji. Język ten również na Zachodzie jest coraz bardziej popularny i modny i zgłębiają go młodzi ludzie nie tylko dla celów biznesowych. Jako jeden z obowiązkowych oferowany on jest w Bułgarii, Czechach, Estonii, Litwie, Łotwie, Rumunii, Słowacji, Słowenii oraz – uwaga – w Austrii, Finlandii, Kanadzie, na Malcie, w Niemczech i Wielkiej Brytanii.

Co się tyczy Polski, to poza angielskim nie mamy listy obowiązkowych języków obcych. CBOS podaje, że młodzież w wieku 18-24 lat deklaruje przede wszystkim znajomość angielskiego (ponad 50%), niemieckiego (przeszło 20%) oraz rosyjskiego (więcej niż 15%). W grupie wiekowej od 25 do 34 lat znajomość rosyjskiego wzrasta do 20%. Natomiast wśród osób powyżej 35 roku życia posługiwanie się językiem rosyjskim dominuje. Analogicznie według najnowszych badań Eurostatu rosyjski jest najlepiej znanym językiem obcym wśród dorosłych Polaków, co jest spadkiem po okresie PRL, kiedy to – jak pamiętamy – w szkołach i na studiach obowiązywał ów język, często nauczany niewłaściwie.

W naszym społeczeństwie był on postrzegany jako narzędzie rusyfikacji i politycznej propagandy socjalizmu. W związku z załamaniem się kontaktów politycznych i w następstwie gospodarczych, kulturalnych i naukowych z ZSRR, a po jego rozpadzie – z ich degradacją z Federacją Rosyjską w końcu lat 80. i na początku 90. ubiegłego wieku wskutek odreagowania na obligatoryjność nielubianego przedmiotu szkolnego z systemu polskiej oświaty i kształcenia ten język obcy został prawie wyrugowany bez uwzględnienia konkretnych uwarunkowań kadrowych, regionalnych i społecznych. Dynamizm współczesnego życia politycznego dokonał korekty – zdjął swoisty stygmatyzm z języka rosyjskiego jako aparatu indoktrynacji. Dziś „łapie on drugi oddech” niekoniecznie tylko w sferze stosunków gospodarczych i handlowych. Nawiasem mówiąc, znajomość języków obcych zajmuje pozycję kluczową w ramach Unii Europejskiej, co wynika

z umowy podpisanej w Maastricht (między innymi obchodzone są we wrześniu Europejskie Dni Języków). Na równi z językiem angielskim jako światowym i niemieckim w Europie oraz francuskim z uwagi na lokalizację instytucji międzynarodowych na terenie państw frankojęzycznych ponownie wzrasta rola języka rosyjskiego w korespondencji ustnej i pisemnej niewyłącznie w państwach ościennych Rosji. Wpływ na zrozumienie potrzeby opanowania jednego języka zachodniego i jednego wschodniego (rosyjskiego) ma wciąż rosnąca świadomość profitów nie tylko utylitarnych, lecz także w samodoskonaleniu duchowym, w rozwoju intelektualnym i osiągnięciu osobistego powodzenia w życiu.

Specjaliści od rynku pracy twierdzą, że obecnie Federacja Rosyjska, będąc krajem atrakcyjnym kulturowo i gospodarczo, potencjalnie bogatym, z ogromnym rynkiem zbytu, oraz republiki postradzieckie cieszą się dużym zainteresowaniem polskich firm, a także firm zachodnich, działających w Polsce, przy czym z uwagi na bliskość kulturową i mentalną Słowian preferowane bywają nierezadko przedsiębiorstwa nasze. A boom gospodarczy tam jest odczuwalny i łatwo z Rosjanami robić interesy, ponieważ modernizacja ekonomiki rosyjskiej polega na przejściu od handlu surowcami do wytwarzania wysokozaawansowanych technologii informacyjnych, nanotechnologii itp.

Opanowanie języka rosyjskiego oraz niezbędnej wiedzy cywilizacyjnej umożliwia lepsze poznanie rzeczywistości rosyjskiej, ludzi tamte tereny zamieszkujących, sposobu ich postrzegania świata etc. Pewne zawirowania w stosunkach polsko-rosyjskich są ustawicznie relatywizowane i Polska jest czwartym partnerem handlowym Rosji w Unii Europejskiej, a Rosja plasuje się na liście polskich partnerów eksportowych na miejscu siódmym oraz zajmuje drugą lokatę wśród kontrahentów importowych. Język rosyjski jest w tym przypadku niepoślednim atutem w osiągnięciu także sukcesów zawodowych wielu mobilnych ludzi w przeradzającej się przestrzeni.

W Polsce język ten znajduje się obecnie na trzecim miejscu po angielskim i niemieckim głównie na uczelniach publicznych oraz rozlicznych kursach. Dzieje się tak z wielu przyczyn. Po pierwsze, dzięki zmianom w samej Rosji, z którą kontrakty w branży budowlanej, farmaceutycznej, żywnościowej, kosmetycz-

nej i in. są intensywnie kontynuowane (przy ciągle zwiększającym się wolumenie eksportu). W związku z tym wzrasta zapotrzebowanie na fachowców znających język rosyjski i podnoszących kwalifikacje językowe i zawodowe oraz aplikujących wiedzę realioznawczą o Federacji Rosyjskiej. Po drugie, nasza młodzież jest pragmatyczna i orientuje się, że dzięki znajomości języka angielskiego i rosyjskiego otwiera się dostęp do ok. 75-80% wszystkich relevantnych informacji światowych. Po trzecie, ciągle wzrasta prestiż tego języka jako międzynarodowego i oficjalnego w ONZ, na kongresach, sympozjach, spotkaniach itd. Po czwarte, wiele osób fascynuje piękno języka rosyjskiego, jednego z najbogatszych języków świata, ułatwiającego dotarcie do pokładów rosyjskiego kapitału kulturowego; w tym języku można wszak wysłowić najsubtelniejsze odcienie przeżyć i uczuć człowieka, barwnie opisać piękno i harmonię przyrody, przekazać radość i tragizm bytowania ludzi na ziemi, wyrazić miłość i nienawiść, dobro i zło itp. Jak każdy język naturalny, pozostając żywym fenomenem, podlega on permanentnej ewolucji, w szczególności w okresie wydarzeń dziejowych. Dla języka rosyjskiego takimi doniosłymi zaszłościami były reformy Piotra I (wprowadzenie grażdanki), październikowy przewrót bolszewików (zmiana pisowni i nowe słownictwo) oraz pieriestrojka i upadek komunizmu. Wraz z oswobodzeniem się Rosji z pęt systemu totalitarnego do języka literackiego zaczęły w większym stopniu trafiać kolokwializmy, detabuizowane określenia z rejestru potocznego, żargon, słownictwo marginalne, w tym obscenizmy itp. (zapożyczenia intralingwalne). W środkach masowego przekazu pojawiła się tematyka przedtem zakazana. Jednocześnie z okcydentalizacją społeczeństwa postępuje zaśmiecanie języka rosyjskiego amerykańszczyznami i anglicyzmami (zapożyczenia interlingwalne). Dają się tedy zaobserwować nader interesujące procesy, niewystępujące na taką skalę w latach poprzednich. Wiele znaczeń wyrazów wyszło z użytku, zaktywizowały się i uaktualniły stare, czyli nastąpiła rewitalizacja semantemów funkcjonujących jeszcze przed rewolucją październikową, zaś do obiegu weszły nowe, zauważalne szczególnie w sferze gospodarki, informatyki i komputeryzacji, oświaty, rozrywki i rekreacji, a nawet w nazewnictwie towarów użytku powszechnego. Zjawiska te określa się jako rosyjski *newspeak*.

Zatem, najistotniejsze, wręcz przełomowe zmiany w kondycji języka rosyjskiego wynikają z przeobrażeń ustrojowych i tendencji nie do norm literackich, lecz do kolokwialnej, ekspresywnej, spontanicznej manieri wystawiania się. Aspiracje do westernizacji wpłynęły na niespotykany wzrost zapożyczeń, natomiast pejoratywna liberalizacja poprawności sprzyja występowaniu wariantowości i tolerowaniu wersji obocznych. Odnotowujemy też powrót leksemów usuniętych w dobie radzieckiej. Szerszy dostęp do mass mediów ludzi o różnej kulturze osobistej występujących bez przygotowania, *a vista*, sprzyja ekspozycji także wypowiedzi błędnych. Właściwie nie funkcjonuje wszechobecna wcześniej cenzura oraz autocenzura, co również jest powodem rozpowszechniania się realizacji niepoprawnych. Wyrażam wszakże przekonanie, że język Puszkina, Turgieniewa, Tołstoja i Czechowa będąc systemem samoregulującym się, niezależnie od narażania na rozmaite nieprawidłowości i wypaczenia ostoje się w nienaganej formie.

Podsumowując wszystko to, co zostało powiedziane, chciałbym podkreślić, iż w dzisiejszym dynamicznym świecie powstała nieodzowność wzajemnego poznawania języków i kultur oraz przegonienia demonów przeszłości, konsensusu pomiędzy państwami wszędzie tam, gdzie rodzą się idee i koncepcje strategiczne. W naszym kraju – jak wiadomo – pracują nad tym specjalnie powołane instytucje, takie jak Polsko-Rosyjska Grupa ds. Trudnych; Polsko-Rosyjskie Centrum Dialogu i Porozumienia (z analogiczną placówką w Rosji); Polsko-Rosyjskie Forum Dialogu Obywatelskiego; Komitet Strategii Współpracy Polsko-Rosyjskiej; Ośrodek Studiów Wschodnich. Z kolei współudział odnowionej Rosji w architekturze bezpieczeństwa, otwartości i przyjaznych granic w zespolonej Europie poprzez rozwój jej wymiaru intelektualnego, naukowego, technologicznego, kulturowego i społecznego w połączeniu z przyswajaniem języków obcych łącznie z rosyjskim kreśli dosyć optymistyczną wizję stabilizacji i postępu cywilizacji interkulturowej w obszarze europejskim.

Аквизиция русского языка как иностранного после геополитических трансформаций.

Геополитические изменения последних лет повлияли также на состояние современного русского языка. С одной стороны наблюдается его функционирование в роли *lingua franca* в некоторых постсоветских государствах, возрождение интереса к этому языку и культуре в европейских странах, с другой же мы видим небывалые перемены, расшатывающие нормы коммуникации, деноминацию старых понятийных категорий, появление новых заимствований и исчезновение таких определений, которые имели хождение в советскую эпоху.

Ключевые слова: русский как *lingua franca*, европейское пространство, польская ситуация

Acquisition of Russian as foreign language after geopolitical transformation.

Geopolitical changes of the recent years have also had an impact on the condition of a contemporary Russian language. Russian still holds on to a position of *lingua franca* in some post-soviet countries and the renaissance of interest in the Russian language and culture in European countries can be observed. On the other hand, unprecedented transformations loosening norms of communication, a denomination of old term categories, an appearance of new loan-words, and also a withdrawal of the word borrowings which functioned in the soviet era, can be noticed.

Key words: Russian *lingua franca*, European area, Polish situation

Antoni Markunas – profesor zwyczajny, absolwent filologii rosyjskiej, kierownik Zakładu Pragmatyki Komunikacyjnej Języków Obcych na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania: technologia kształcenia, glottodydaktyka, subjęzyki, peryfrazy, eufemizmy i paronimy rosyjskie.